

Masterplan 'Gouden land'

Eindpresentatie, Pingjum 28.11.18

- Opening door voorzitter Gouden land, Joost Rosier 15.00 - 15.05 uur
- Kijken naar het landschap met de ogen van een ruigpootbuizerd, Raymond Klaassen, bioloog 15.05 - 15.25 uur
- Presentatie masterplan, Peter de Ruyter, landschapsarchitect 15.25 - 15.50 uur
- Overhandiging masterplan aan wethouder Faber, gemeente Súdwest - Fryslân 15.50 - 16.00 uur
- Muzikaal intermezzo door Bob Driessen & Oeds Bouwsma 16.00 - 16.10 uur
- Afsluiting door voorzitter Gouden land, Joost Rosier 16.10 - 16.15 uur
- Borrel + 'Gouden land' hapjes 16.15 - 17.00 uur

Masterplan 'Gouden land'

Pingjum, 28 november 2018

Bureau Peter de Ruyter, landschapsarchitectuur

Masterplan 'Gouden land'

Doel van het plan:

- Inspirerende en samenhangende visie voor de toekomst.
- Ontwikkeling en beleving van het landschap staan centraal.
- Bijzondere verleden vormt de basis voor de toekomst (pioniersmentaliteit)
- Koppeling van grote maatschappelijke opgaven met inspirerende initiatieven uit het gebied zelf. Hoe kunnen die elkaar versterken?
 - Hoe kunnen we als overheden en bewoners samen komen tot een:

'Weerbaar, (be)leefbaar en veelkleurig landschap voor de Marneslenk en omgeving in 2030'

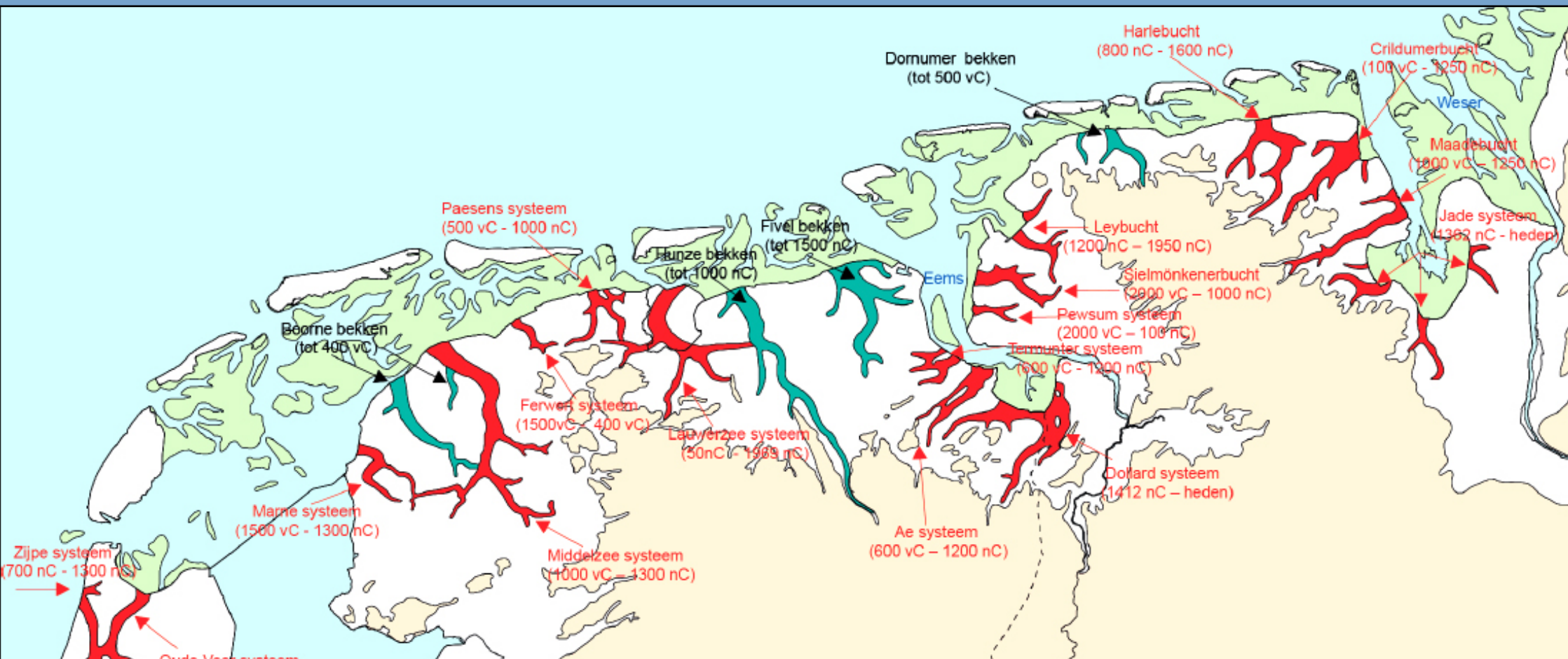

Gebiedsbijeenkomsten in Arum en Kimsward ter inspiratie, met lezingen van Pier Vellinga (Waddenacademie) en Peter Lieverdink (It Wetterskip).
Samen praten en schetsen.

Masterplan 'Gouden land'

Ontstaansgeschiedenis van het gebied

Marnesysteem (1560 v. Chr. - 1300 n. Chr.) als onderdeel reeks van laagten en actieve geulsystemen in open verbinding met de zee

Fibula Wijaldum (600 n. Chr.)

Fryslân zeevarende natie in de delta van Noordwest-Europa (vroeg e middeleeuwen)

Honderden terpen op een nog onbedijkte kwelder

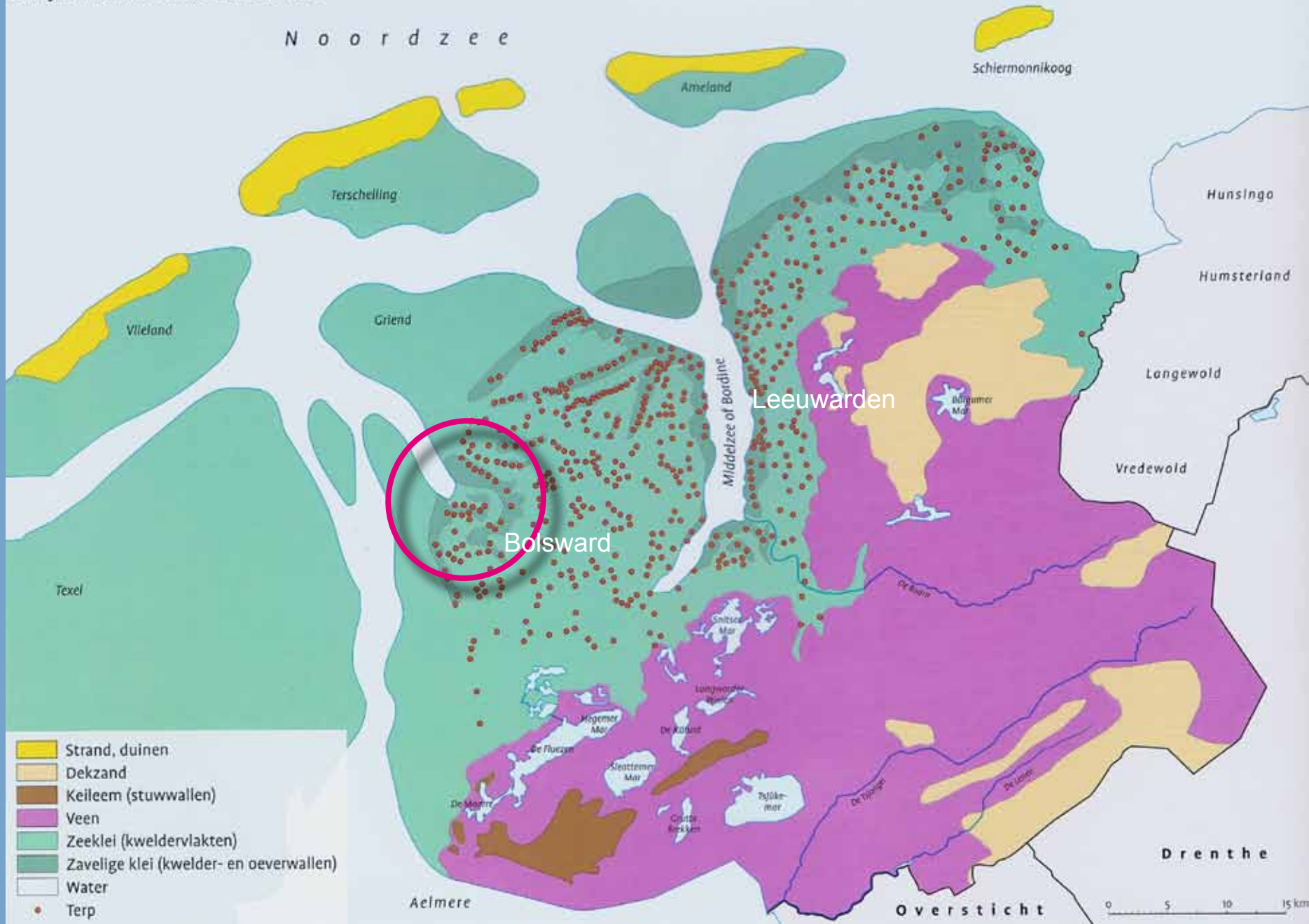
bron: Theo Spek

bron: Theo Spek RUG

B. Fryslân omstreeks 1200 na Christus

Marneslenk als open verbinding tussen Bolsward en de Friese Zee tot 1300 n. Chr.

Waddenzeedijk als groene 'Berlijnse muur' anno 2018;
de zeevarende natie is een agrarische provincie geworden met de rug naar de dijk

HARLINGEN

FRANEKER

KIMSWERD

N31

ARUM

PINGJUM

ZURICH

WITMARSUM

BEZOEKERSCENTRUM
DE NIEUWE AFSLUITDIJK
(DNA)

A7

BOLSWARD

HUIDIGE SITUATIE MARNESLENK en OMGEVING

- Grasland
- Akkerland
- Hoogteverschil
(donker = laag, licht = hoog)
- Water / slotenverkaveling
- Bos / beplanting
- Bebouwing
- Restanten Pingjumer Halsband
- Waddenzeedijk / IJsselmeerdijk
- (Restanten) overige dijken
- Wegen

0 0,5 1,0 1,5 km

Ontwikkeling in de tijd - leven met het water als eerste vorm van pionieren

Pingjummer Gulden Halsband als één van de oudste omringdijken van NL

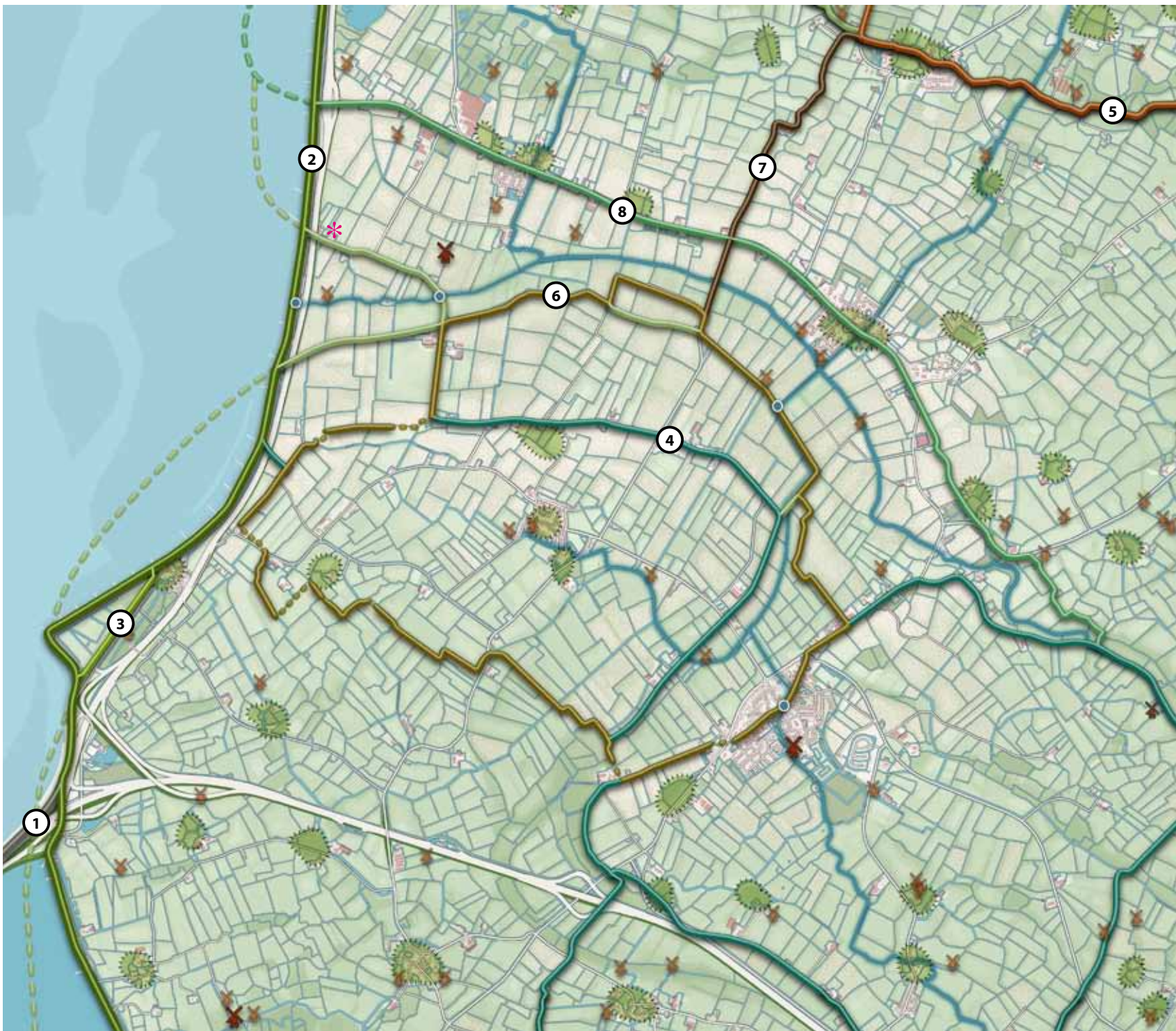
Pingjummer Gulden Halsband niet meer overal goed begaanbaar (missing links)

HISTORISCHE DIJKEN + ZIJLEN (SLUIZEN) + MOLENS + SLENK + TERPEN

- ① Afsluitdijk (primaire kering)
- ② Waddenzeedijk / IJsselmeerdijk (primaire kering)
- ③ Slaperdijk Willem Loré (secundaire kering)
- ④ Hemdijken
- ⑤ Slachtedijk
- ⑥ Pingjumer Halsband
- ⑦ Groene Dijk
- ⑧ Westergo Middeleeuwse Zeedijk
- Verdwenen dijktracé
- Slenkpatroon
- ✕ Bestaande molen
- ✕ Verdwenen molen
- Verdwenen sluis
- Oorspronkelijke terp
- * Voormalige wierschuur
Dijksterburen

0 0,5 1,0 1,5 km

Wierschuur als relict van de zoute economie (bron: Reinder Politiek)

Ontwikkeling in de tijd - de strijd voor rechtvaardigheid en vrijheid

Klooster Vinea Domini lag tot 1287 ten westen van Pingjum (bron RUG - Theo Spek)

STINZEN, KLOOSTERS EN KERKEN

- Klooster
- Stins / State
- Kerk
- Terp

0 0,5 1,0 1,5 km

Ontwikkeling in de tijd - de verbindingen over land

Logement Tramstation, Arum.

Notaris S. VAN DER BURG te Makkum zal op Donderdagen 9 en 23 Januari 1908, telkens 's nam. 4 uur, in na te melden herberg, publiek verkoopen:

De zeer royale en hecht gebouwde HUIZING DE GEKROONDE LEEUW, waarin logement, tramstation, beklante herberg en café, waranda, bovenzalen, DOORREED, STALLING, sizonderlijke WONING, benevens erf, bleek en grond, alles zeer geriefelijk en op den meest gunstigen stand, aan den grind- en tramweg, knooppunt der lijnen Franeker, Harlingen en Bolsward in de Buren te Arum, samen groot 8.40 are, in gebruik bij den eigenaar, den heer P. F. Schram.

Vergunningsrecht verzekerd.

Aanv. 2 Maart 1908.

Inmiddels uit de hand TE KOOP.

Breeder te omschrijven bij bijjetten.

Nederl. Tramwegmaatschappij en Stoombootdienst Amsterdam-Lemmer.
ORIELAND-FRIJLAND LINES

REIZIGERS.

GRUPPE GAARDEN
Van de 1ste tot de 4de

	Tabel III			
	1ste	2de	3de	4de
Amsterdam - Lemmer	1.20	0.80	0.60	0.40
Amsterdam - Sneek	1.50	1.00	0.75	0.50
Amsterdam - Franeker	1.80	1.20	0.90	0.60
Amsterdam - Harlingen	2.10	1.40	1.05	0.70
Amsterdam - Bolsward	2.40	1.60	1.20	0.80
Amsterdam - Arum	2.70	1.80	1.35	0.90
Amsterdam - IJlst	3.00	2.00	1.50	1.00
Amsterdam - Oude-Ter-Horn	3.30	2.20	1.65	1.10
Amsterdam - Nieuw-Ter-Horn	3.60	2.40	1.80	1.20
Amsterdam - IJmuiden	3.90	2.60	1.95	1.30
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam	4.20	2.80	2.10	1.40
Amsterdam - IJmuiden - Dordrecht	4.50	3.00	2.25	1.50
Amsterdam - IJmuiden - Den Haag	4.80	3.20	2.40	1.60
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag	5.10	3.40	2.55	1.70
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht	5.40	3.60	2.70	1.80
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven	5.70	3.80	2.85	1.90
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen	6.00	4.00	3.00	2.00
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen	6.30	4.20	3.15	2.10
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek	6.60	4.40	3.30	2.20
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker	6.90	4.60	3.45	2.30
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen	7.20	4.80	3.60	2.40
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward	7.50	5.00	3.75	2.50
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward - Arum	7.80	5.20	3.90	2.60
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward - Arum - IJlst	8.10	5.40	4.05	2.70
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward - Arum - IJlst - Oude-Ter-Horn	8.40	5.60	4.20	2.80
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward - Arum - IJlst - Oude-Ter-Horn - Nieuw-Ter-Horn	8.70	5.80	4.35	2.90
Amsterdam - IJmuiden - Rotterdam - Den Haag - Utrecht - Eindhoven - Groningen - Assen - Sneek - Franeker - Harlingen - Bolsward - Arum - IJlst - Oude-Ter-Horn - Nieuw-Ter-Horn - IJmuiden	9.00	6.00	4.50	3.00

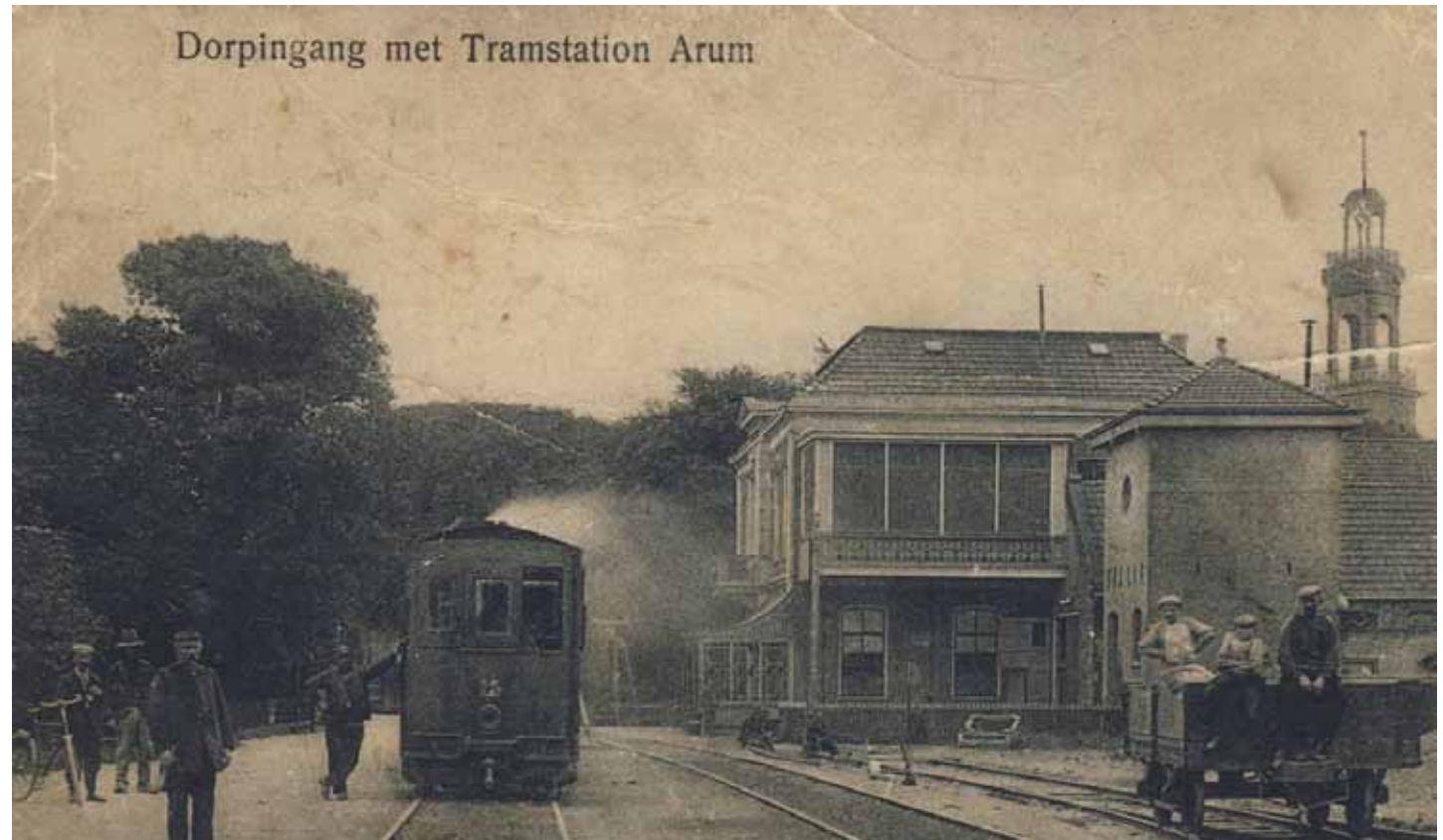
TARIEVEN en BEPALINGEN

VOOR HET VERKEER VAN
REIZIGERS BAGAGE EN HONDEN.

Correspondence

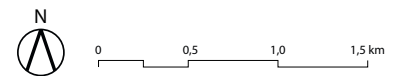
Dorpingang met Tramstation Arum

ROUTES, PADEN EN TRAM

- Lokale wegen
- Snelweg
- Verdwenen tramroute
- (Restanten) Pingjumer Halsband
- Verdwenen papenpad

Papenlaantje Klooster Vinea Domini - Kimswerd (via Willem de Haan, LC)

Voor 2018

Anno nu

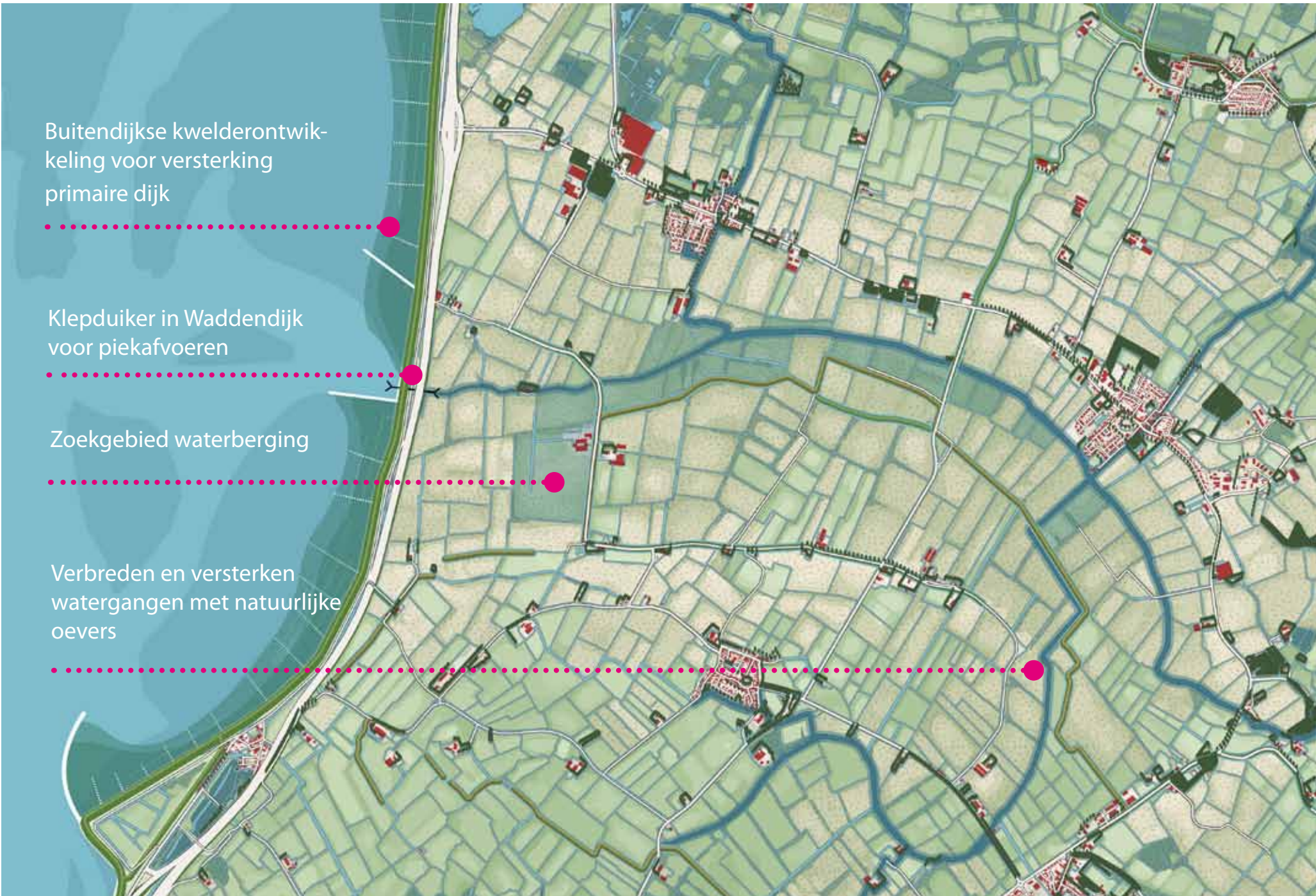
Oude verbindingen staan sterk onder druk, onder andere door schaalvergroting in de landbouw

De grote maatschappelijke opgaven:

- Klimaatverandering (zeespiegelstijging, toename extremen in het weer)
- Biodiversiteit in de Lytse Bouwhoeke
- Cultuurtoerisme en leefbaarheid (toeristisch-recreatieve ontwikkeling in relatie tot rijke geschiedenis plek en pioniersmentaliteit)

Klimaatverandering als kans

Buitendijkse kwelderontwik-
keling voor versterking
primaire dijk

Klepduiker in Waddendijk
voor piekafvoeren

Zoekgebied waterberging

Verbreden en versterken
watergangen met natuurlijke
oevers

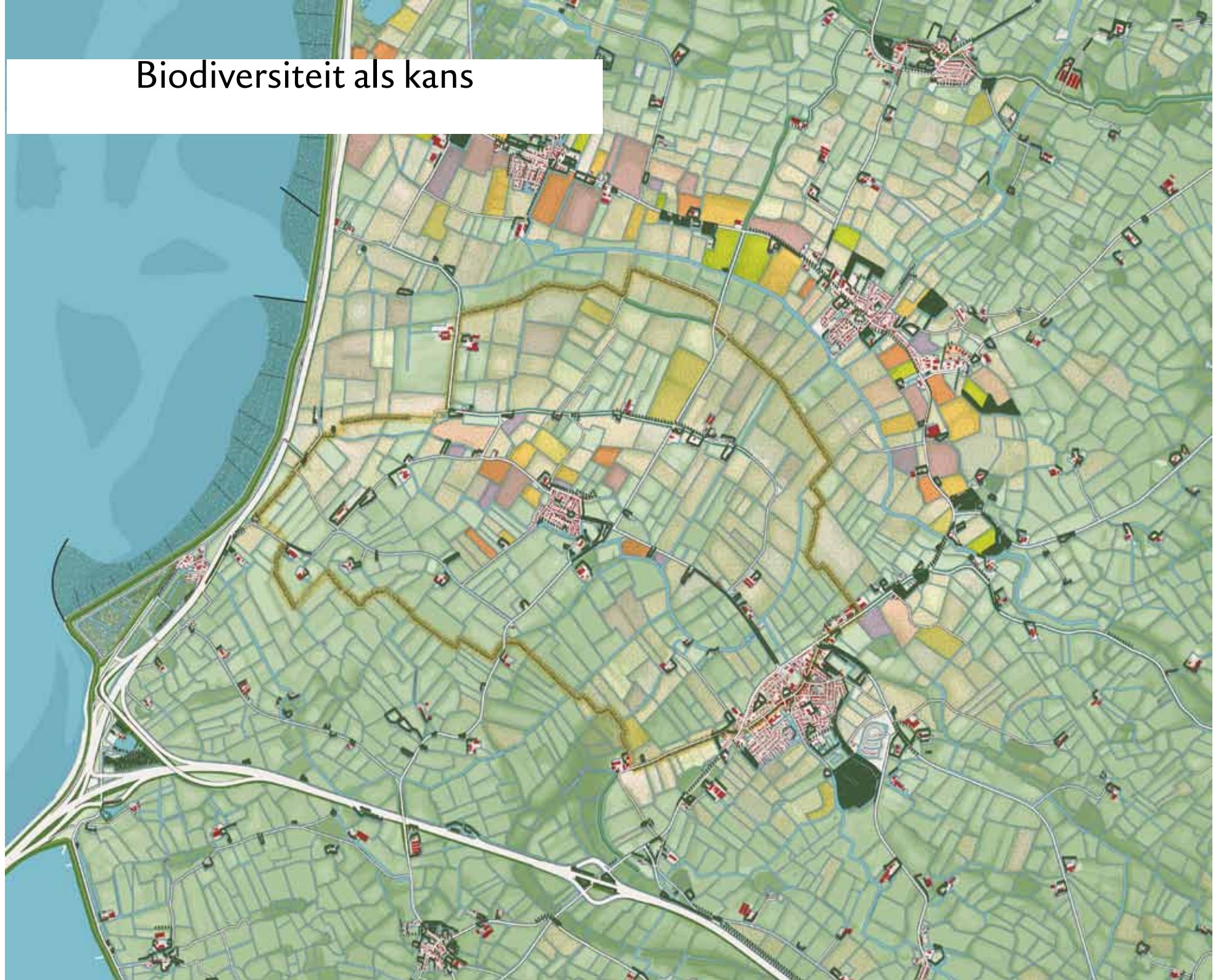
Alternatieve vorm van dijkversterking - ontwikkeling voorland met behulp van kwelders bij Zwarte Haan (bron: Waddenland aan Zee - Atelier Fryslân, juni 2012)

BRAKKE OEVERS BIJ BOEREN

30 JUNI 2018 Agrarisch Collectief Waadrâne heeft de aftrap gegeven voor het project Randen van het Wad. Het gaat om een pilot met brakke natuurvriendelijke oevers bij vijf boeren.

Biodiversiteit als kans

Diversiteit aan teelten op hogere zavelgronden, veelkleurig landgebruik

Pingjummer Halsband als bloemrijke dijk

Proeftuin zilte teelten
Zuricher Oord

Tijd om stappen te zetten met zout water

Door klimaatverandering krijgen boeren meer te maken met verzilting van de landbouwgrond. Spoelen met zoet water wordt steeds duurder. Waarom geen aardappelen verbouwen in Noord-Fryslân die beter tegen zout kunnen?

Opinie

Pier Vellinga

Wie wordt niet somber van alle geluiden die ons afgelopen maanden rond het klimaat en water bereikten? Als alles tegenzit, stijgt de zee de komende tachtig jaar met een tot drie meter, meldde de Delta-commissaris vorige maand. Het KNMI laat weten dat we straks iedere drie jaar zo'n droge zomer als in 2018 moeten verwachten. Volgens Wetterskip Pyslân wordt het steeds moeilijker voldoende zoet water naar de Waddenkust te brengen om de zoute kwel weg te spoelen. Ondertussen is het project Boeren meten water gestart met schrikbarende resultaten. Het water onder in de sloot is vaak veel zouter dan gedacht.

Dankzij grote hoeveelheden water uit het IJsselmeer lukt het om Fryslân in droge tijden voldoende zoet te houden. Maar hoe lang is dit houdbaar? Overijssel en Gelderland weten dat. Ook Nederland als de tuinders in Zuid-Holland. En dan hebben we het nog niet eens over de drinkwaterbedrijven.

Bovendien, wanneer de huidige kosten van het spoelen met zoet water worden doorbrekend in de

op plaatsen waar zomers de behoefte het grootst is. In Zeeland wordt het regenwater vastgehouden in de bodem door het creëren van 'zoetwaterlenzen', zoet water in de bodem dat drijft op de zoutere onderlaag. Zeeland kent ook 'waterboeren', boeren die geld verdienen met het vasthouden en bewaren van zoet water, voor zichzelf en collega's.

Met dit soort maatregelen kunnen we in ieder geval tijd kopen om na te denken over wat ons te doen staat wanneer de zee verder stijgt, de zomers nog droger worden en het doorspoelen met zoet water nog duurder wordt.

Noord-Friese pootaardappelen

Noord-Fryslân is dankzij de vruchtbare grond en de zoute zeewind erg geschikt voor het telen van pootaardappelen. De zeewind onderdrukt mogelijke plantenziekten. Samen met goed ondernemerschap leidde dit er toe dat Nederland wereldwijd de grootste exporteur is van pootaardappelen. Dit willen we natuurlijk graag zo houden. Maar hoe?

Gangbare plantenvaarteiten blijken meer zout te kunnen verdragen dan gedacht. Gedwongen door de droogte van afgelopen zomer werd in België brak water gebruikt voor het besproeien van gewassen

Medewerkers van biologisch-dynamisch landbouwer Jurjen Bruinsma oogsten broccoli op een perceel bij Sexbierum. Onder de noemer Wadden Geluk teelt hij gewassen op de Friese klei, die groeien met de zilte lucht van de waddenwind. Foto: Niels de Vries

Onze voorouders, in de tijden van terpen, verbouwden graan in gebieden die regelmatig overstroonden

dan het telen van pootaardappelen. Maar ook aquacultuur doe je niet zomaar. Voor een goede opbrengst moet er veel voedselrijk waddenwater stromen over de mossel- en kokkelbedden. Het vraagt meer dan een gaatje in de dijk.

Het probleem van verzilting speelt ook al eens in de wereld. In 1960 dan vierhonderd miljoen hectare aan landbouwgrond wereldwijd, meer dan honderd keer de oppervlakte van Nederland, heeft een sterk verminderde of geheel geen opbrengst vanwege te zoute gron-

nen hebben we nog? Hoelang blijft de burger bereid te betalen voor het steeds duurder wordende zoetwaterbeheer?

Snel een proefgebied

Om op tijd in te spelen op de veranderende omstandigheden en boeren en tuinders te geruststellen, moeten we nu ook investeren in zoute landbouw. Waarom niet zo spoedig mogelijk een geschikt gebied van enkele honderden hectares (een klein polderdijk) als proefgebied inrichten? Daarin kunnen onderne-

Zuricher Oord

‘Een gemengd bedrijf staat op winst bij
klimaatverandering’ (Pier Vellinga)

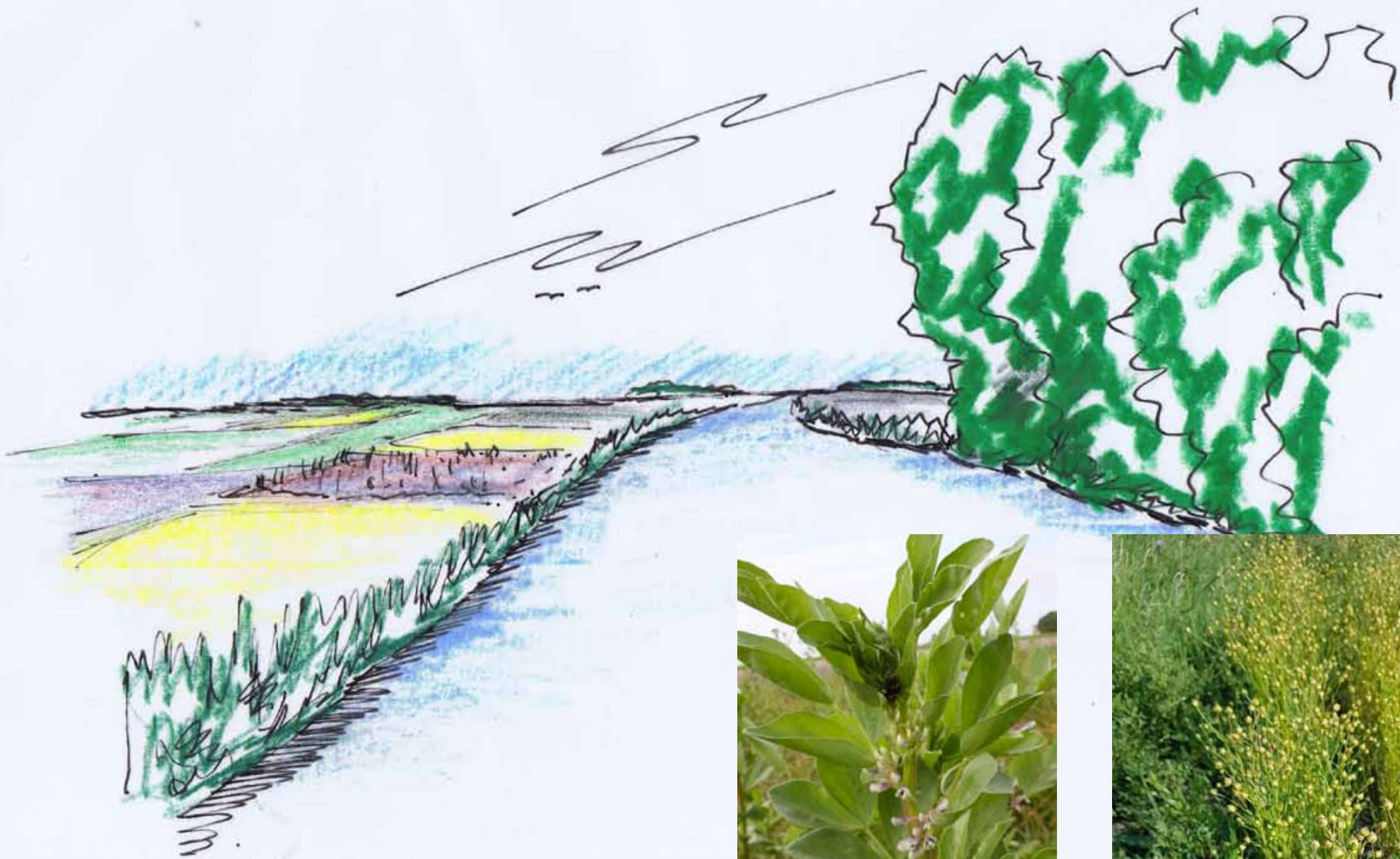

2017

Harnzer Feart

Diversiteit aan klimaatbestendige landbouwgewassen op kwelderruggen Marneslenk

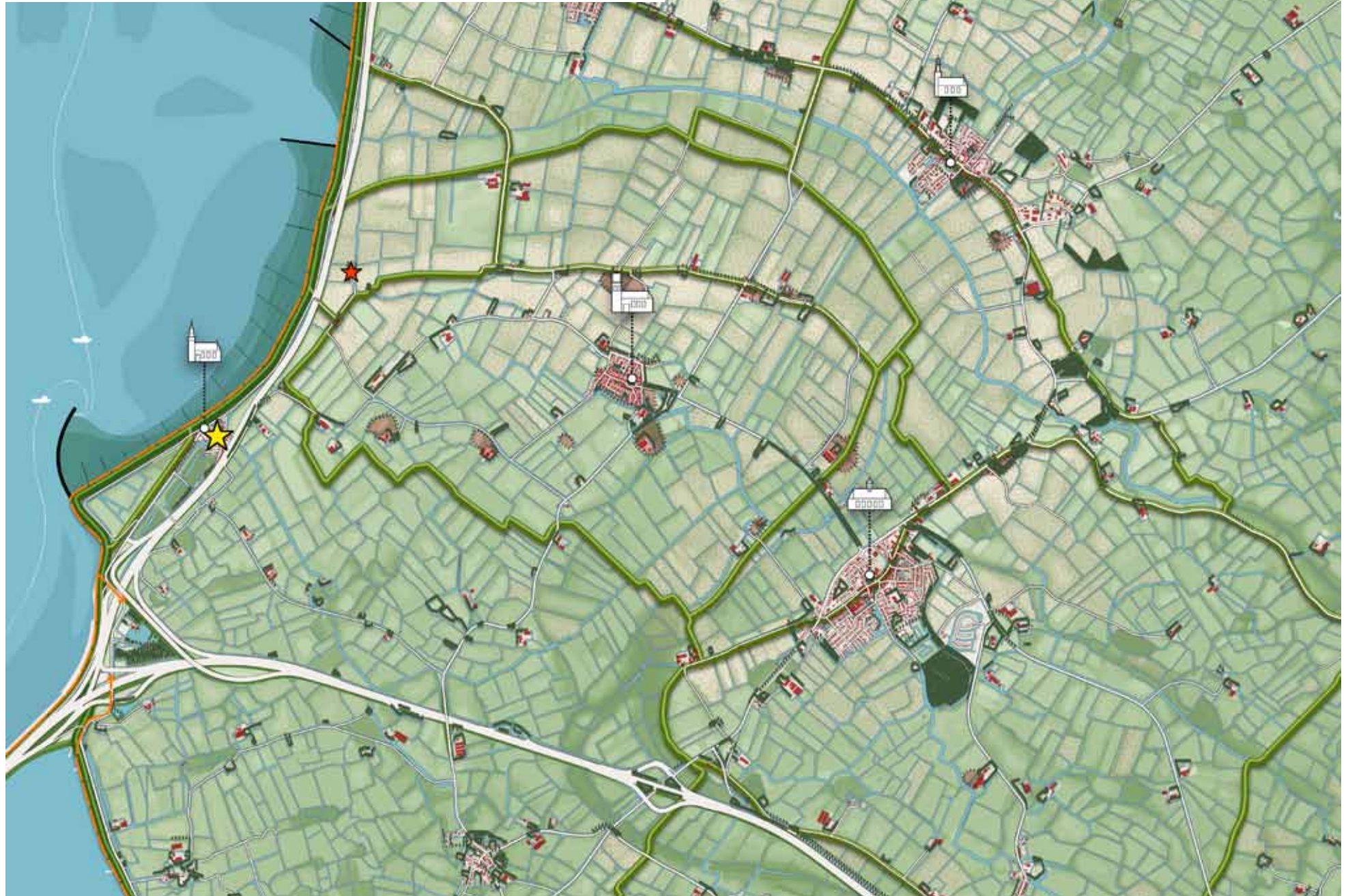

Inzaai bloemrijke dijk in Amstelland als ecologisch lint

Ruigpootbuizerd als symbool voor ander beheer slaperdijken en daarmee voor het Marneslenkgebied als geheel (bron: birdphoto.nl)

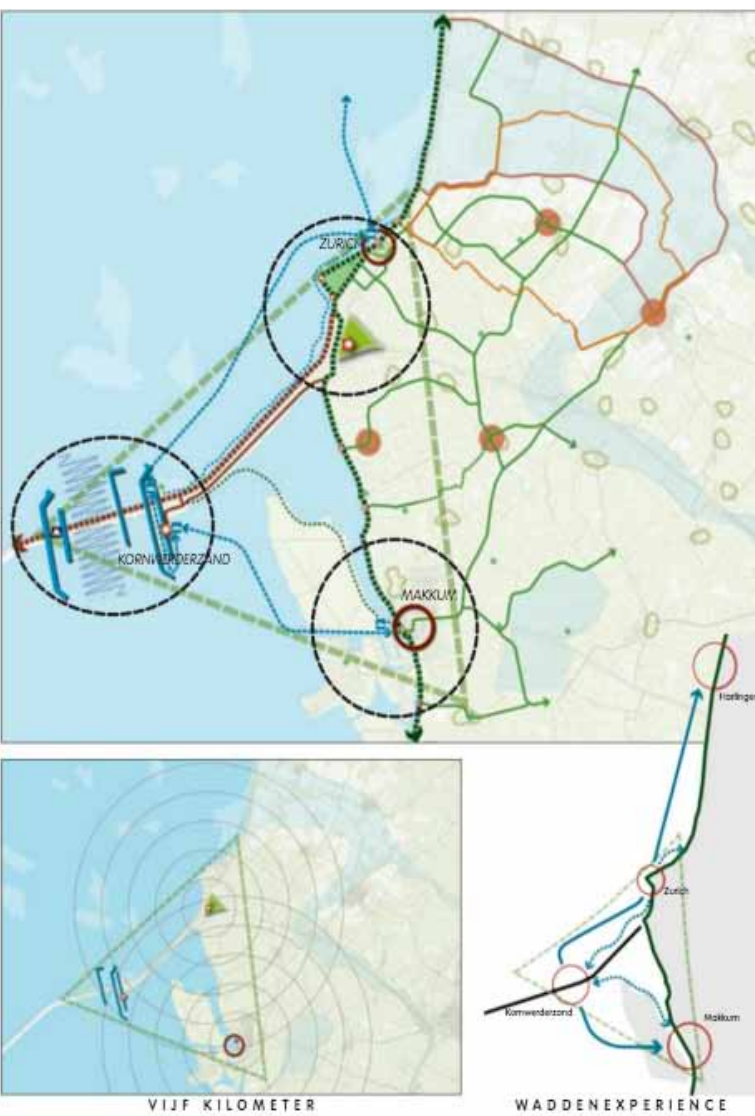
Cultuurtoerisme als kans voor
vergroten leefbaarheid

Herstel doorgaande
historische
dijkstructuren als route
voor langzaamverkeer

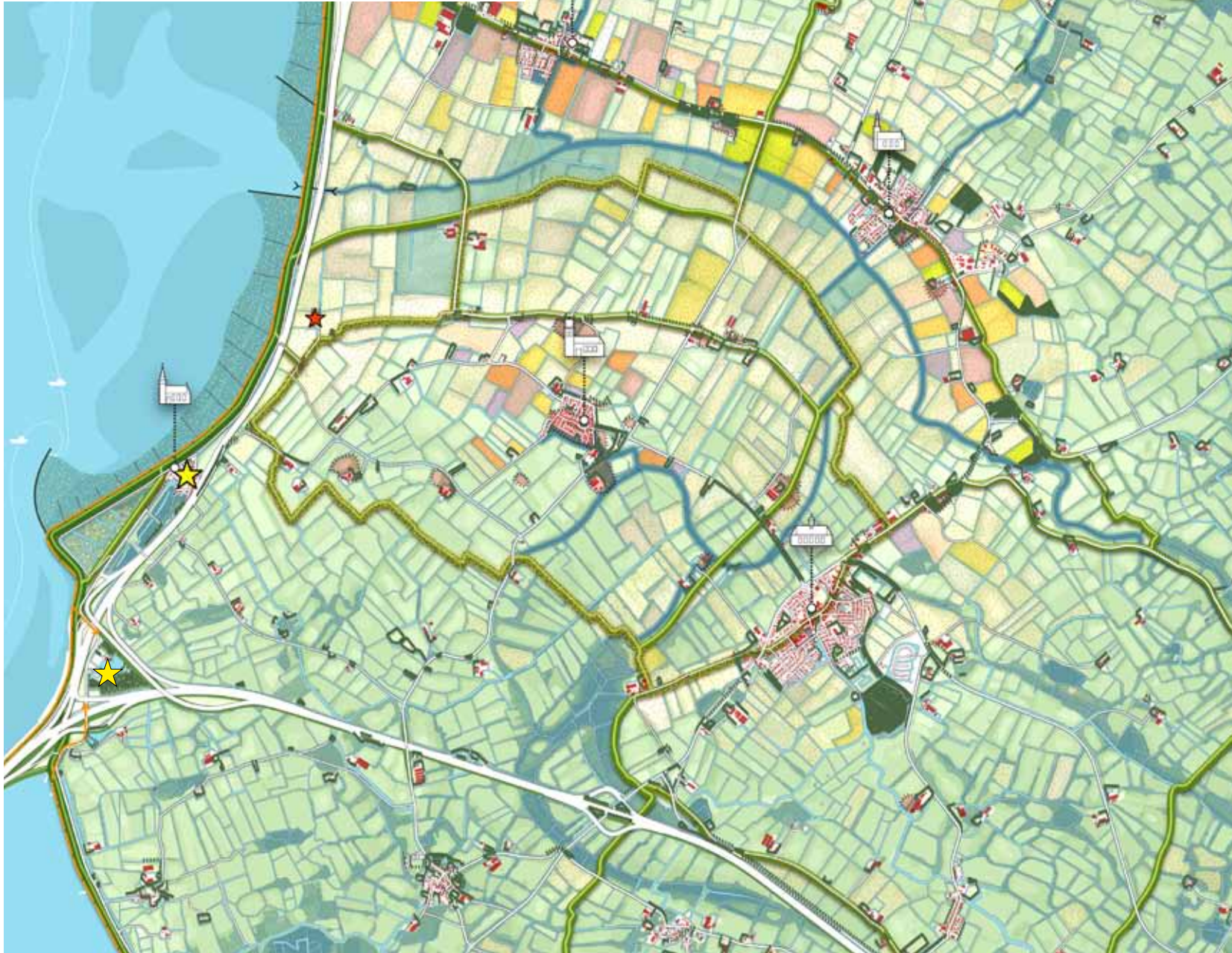
Transferium Zurich, overstappunt
boot en fiets, verbinding met
bezoekerscentrum Wadden
Center Afsluitdijk

'Zurich aan Zee' als complementaire ontwikkeling en deel van het Gouden Land

Totaal aan grote opgaven

GROTE OPGA VEN SAMEN OP KAART

Klimaatverandering

- Zoekgebied waterberging
- Verbreden en versterken watergangen met natuurlijke oevers
- Klepduiker in Waddendijk voor piekafvoeren
- Buitendijkse kwelderontwikkeling voor versterking primaire dijk

Biodiversiteit

- Diversiteit aan teelten op hogere zavelgronden, veelkleurig landgebruik (kringlooplandbouw, gemengde bedrijven)
- Proeftuin zilte teelt dubbele dijk Zurich Oord
- Aangepast maai-beheer Pingjumer Gulden Halsband + bermen + akkerranden

Cultuurtoerisme + leefbaarheid

- Herstel doorgaande historische dijkstructuur als route voor langzaamverkeer
- Transferium Zurich, overstappunt boot en fiets, verbinding met bezoekerscentrum Wadden Center Afsluitdijk
- Pontje Kornwerderzand - Zurich - Harlingen
- Fietspad buitendijks

De inspirerende initiatieven :

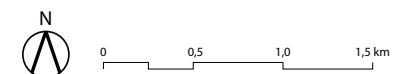
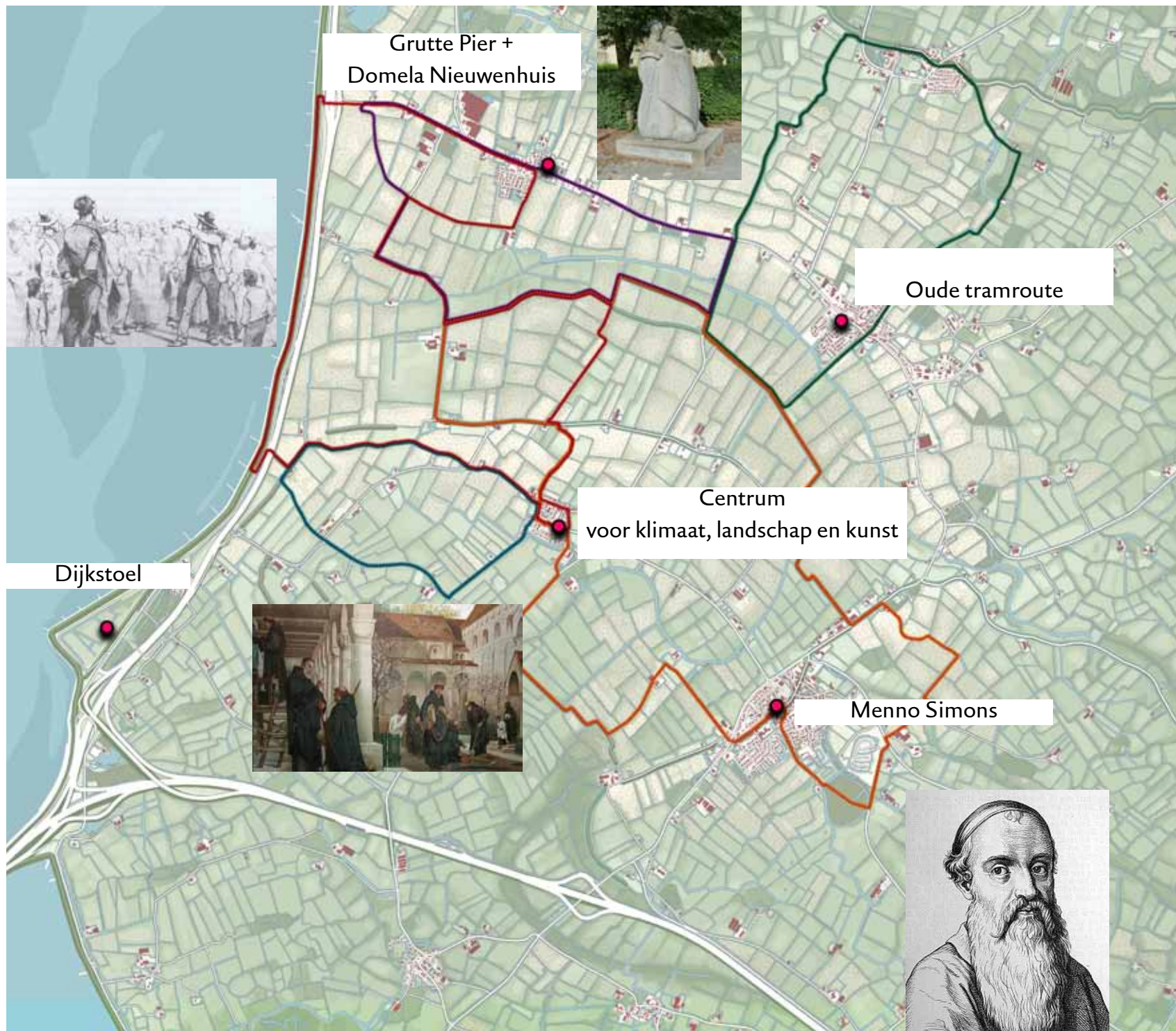
- Routes + tentoonstellingen
- Marne Art (onderdeel Sense of Place)
- Blauw netwerk verbeteren

ROUTES EN TENTOONSTELLINGEN

Wandelroutes:

- Menno Simons route
- Monniken route
- Grutte Pier route
- Rode route
- Arummer rondje

● Tentoonstelling

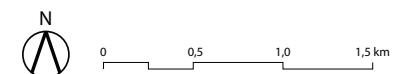
De inspirerende initiatieven - netwerk van tentoonstellingen in de dorpen binnen te ontwikkelen huisstijl 'Gouden land'

De kerk van Pingjum als ontmoetingscentrum voor klimaat, landschap en kunst

MARNE ART

 MarneArt als vorm van landart door diverse kunstenaars

De inspirerende initiatieven - MarneArt als onderdeel van Sense of Place

Tijdschaal van Paul de Kort op en aan de Waddendijk .

Vijfhoek van Jeroen Hoogstraten als stapsteen in het landschap en platform voor discussie.

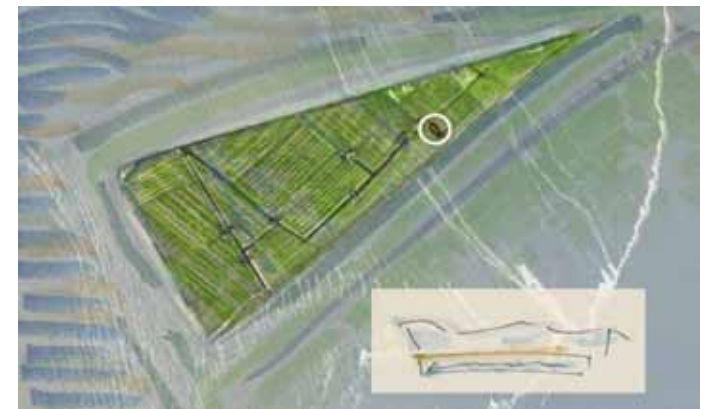
Geluidstorens en verblijfsplekken van Ronald van der Meijs direct langs de Pingjummer Gulden Halsband (nabij De Blokken).

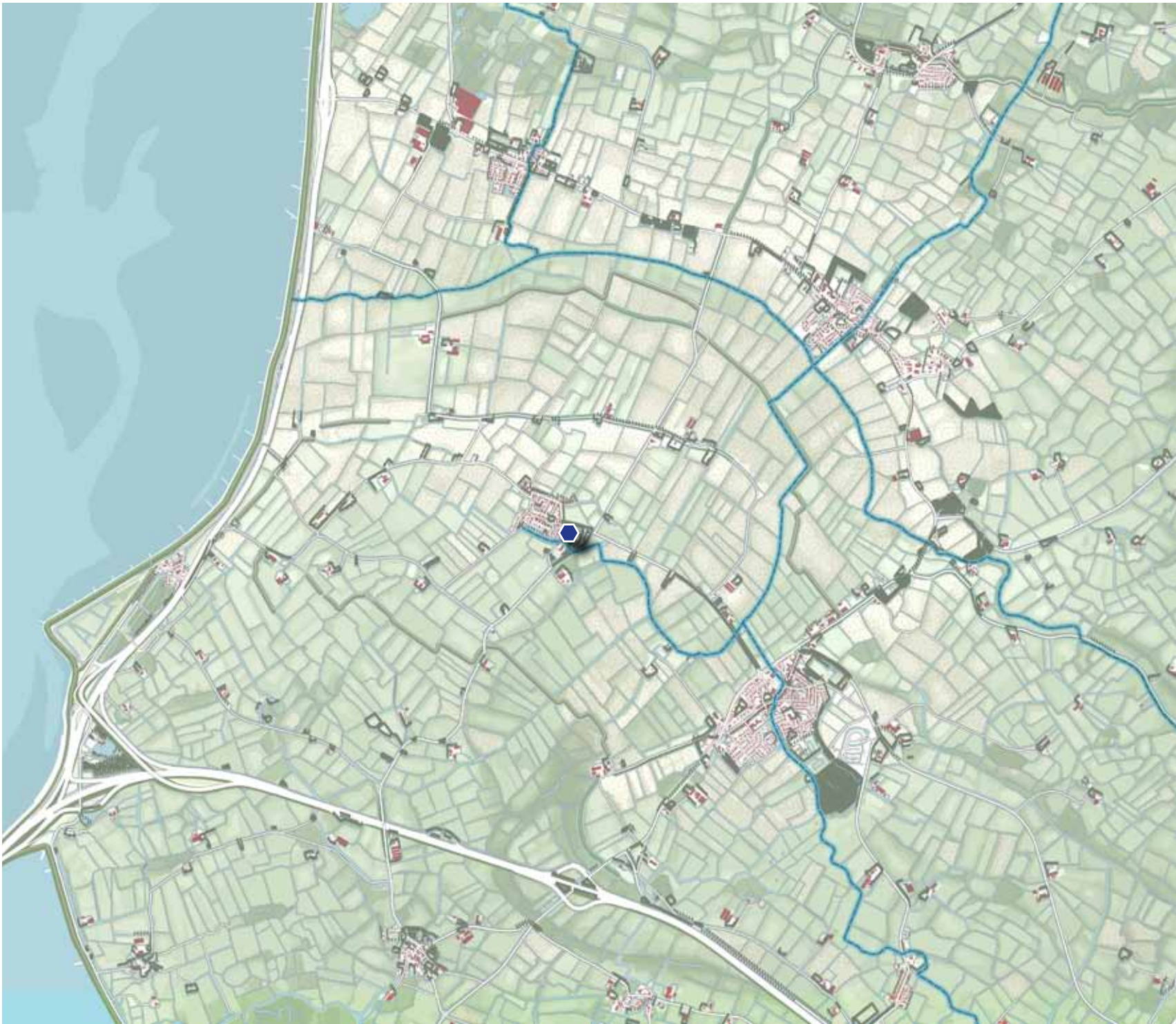
Slinger van oude landbouwgewassen met kleur, geur en beweging in de wind als verbinding binnendijks-buitendijks (Laboratorium voor microklimaat)

Het landschap als bron van voedsel en leven, Sharon Houkema.

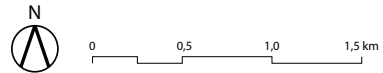

Zuricher Oord met dijkstoel als plek voor discussie en essay-wedstrijd in 2020.

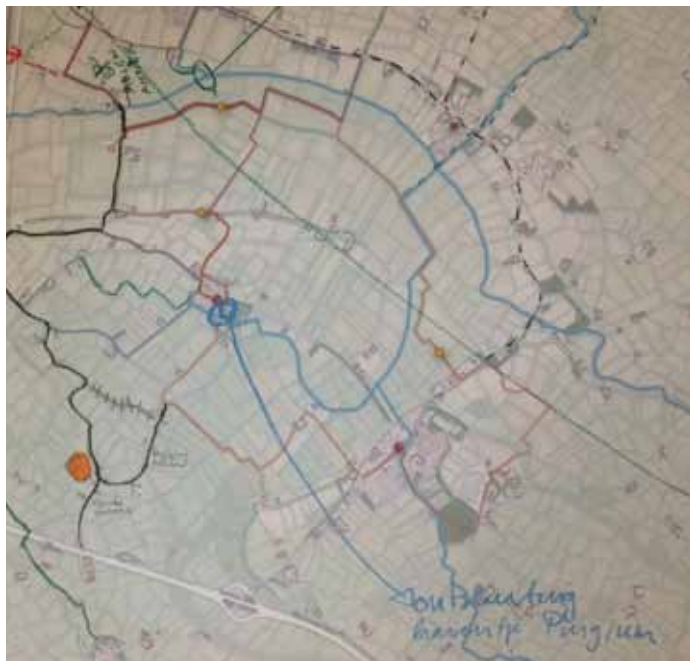

WATERNETWERK

- Revitaliseren vaar-/waternetwerk, onder andere verbinding Harlingen - Bolsward
- Herstel en ontwikkeling haventje Pingjum aan open vaarwater

De inspirerende initiatieven - Het waternetwerk verbeteren

Initiatief voor haven Pingjum + ontsluiting aan bevaarbaar water
(schets eerste gebiedsbijeenkomst Arum, september 2018)

Relict haventje Pingjum

Hoe kunnen de grote opgaven en de inspirerende initiatieven elkaar versterken, wat zijn de koppelkansen?

Uitgangspunt prioritering:

- Een initiatief is een goed initiatief als het op minstens 2 manieren is gekoppeld aan andere initiatieven in het gebied en/of de grote maatschappelijke opgaven

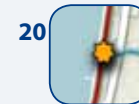
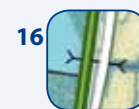
Prioritering van projecten

2020

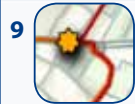
2025

2030

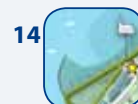
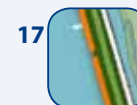
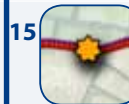
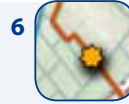
Klimaat-
verandering

Biodiversiteit

Cultuurtoerisme
& leefbaarheid

Legenda projecten

1		Ontwikkeling huisstijl 'Gouden land'	9		Marne Art Laboratorium voor microklimaten	17		Fietsroute buitendijks
2		Halsband als bloemrijke dijk + bermbeheer	10		Verbreden watergangen met natuurlijke oevers	18		Ontwikkeling haven Pingjum
3		Ontwikkeling routes + diverse tentoonstellingen	11		Waterberging binnendijks	19		Versterking waddendijk met kwelders
4		Centrum voor klimaat, landschap en kunst	12		Water- en vaarnetwerk revitaliseren	20		Marne Art Paul de Kort
5		Marne Art essay-wedstrijd (Jeroen van Westen)	13		Gemengde landbouw 2.0			
6		Marne Art Jeroen Hoogstraten	14		Ontwikkeling transferium Zurich aan Zee			Ruigpootbuizerd voelt zich thuis in het 'Gouden land'
7		Herstel dijkstructuur als route langzaamverkeer	15		Marne Art Ronald van der Meijs			
8		Proeftuin zilte teelten Zuricher Oord	16		Klepduiker in verlengde Marneslenk			

Vervolgstappen:

- Stichting Gouden land i.o. richt een regiegroep op
- Regiegroep geeft sturing aan reeks van projectgroepen
 - werkgroep huisstijl 'Gouden land'
 - werkgroep routes en tentoonstellingen
 - werkgroep maaibeheer en bermen
 - werkgroep boeren en kringlooplandbouw
 - werkgroep Marne Art etc.
- Prioritering projecten aanpassen indien nodig

Masterplan 'Gouden land'

Pingjum, 28 november 2018

Bureau Peter de Ruyter, landschapsarchitectuur